

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2022. № 10.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.10.13>

УДК 336.71

С. В. Качула,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2540-862X>

М. А. Жучик,

магістр кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6908-6277>

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

S. Kachula,

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Dnipro State University of Agriculture and Economics*

M. Zhuchyk,

*Master's student of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Dnipro State Agrarian and Economic University*

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECT OF RESEARCHING THE PROFITABILITY OF A COMMERCIAL BANK

У статті досліджено теоретичні аспекти формування прибутку комерційного банку та проаналізовано можливі напрямки збільшення його прибутковості. В умовах нестабільної світової економіки та високої значущості банківських інститутів ефективність діяльності банків є

важливим аспектом функціонування фінансового ринку України. Стабільність роботи комерційних банків безпосередньо пов'язана з економічним розвитком країни та, безперечно, є частиною злагодженої роботи фінансової системи. Доведено, що важливим показником, що характеризує фінансовий результат, є чистий прибуток комерційного банку. Виокремлено чотири проблеми, які можуть впливати на збільшення прибутку комерційного банку. Проаналізовано динаміку чистого прибутку банків України в цілому за січень-серпень 2017-2022 рр. Аналіз показав зниження чистого прибутку в січні-серпні 2022 р. та зменшення кількості кредитних установ майже вдвічі. У довгостроковій перспективі кожен банк має працювати ефективно, щоб вижити. Головним показником ефективності є фінансовий результат банку. Збільшення прибутковості комерційного банку можливе за рахунок взаємозамінності банківських продуктів та конкурентоспроможності на фінансовому ринку.

The article examines the theoretical aspects of profit formation of a commercial bank and analyzes possible ways of increasing its profitability. In the conditions of an unstable world economy and the high importance of banking institutions, the efficiency of banks' activities is an important aspect of the functioning of the financial market of Ukraine. The stability of the work of commercial banks is directly related to the economic development of the country and is undoubtedly part of the coordinated work of the financial system since banks which receive a net profit, ensure the stability of the banking system as a whole. Not only its administration, but also shareholders, financial intermediaries, and the government are interested in banks making a profit. It was determined that the central place in the performance of any credit institution is occupied by the gross profit, which is defined as the difference between the amount of gross income and the amount of expenses. It is proved that an important indicator that characterizes the financial result is the net profit of a commercial bank, i.e. the profit that remains at the disposal of the bank, which is the final financial result of its activity, i.e. the balance of the bank's income after covering all expenses related to banking activities, payment of taxes and deductions to various funds. The riskiness of banks in connection with the development of technologies and great competition was studied. Four problems are identified that could impact the profit of a commercial bank. The dynamics of the net profit of Ukrainian banks as a whole was analyzed for January-August 2017-2022. It was found that in connection with the military aggression against our state, many

banks went bankrupt or are on the verge of bankruptcy. As a result there is a decrease in net profit in January-August 2022 and a decrease in the number of credit institutions by almost half. In the long run, every bank must operate efficiently to survive. The main indicator of efficiency is the bank's financial result. An increase in the profitability of a commercial bank is possible due to the interchangeability of banking products and competitiveness in the financial market.

Ключові слова: банківська діяльність, дохідність, прибутковість, фінансові ресурси банку, фінансові результати.

Keywords: banking activity, profitability, profitability, financial resources of the bank, financial results.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За останнє десятиліття банківська галузь зазнала значних змін завдяки технологічному прогресу та невблаганним силам глобалізації, які створили як можливості для розширення, так і виклики для керівників банків, які прагнуть залишатися прибутковими у все більш конкурентному середовищі. Банківський сектор в усьому світі дедалі більше підключається до інфраструктури інформаційних технологій, що робить банківські операції, послуги та комерційну діяльність доступнішими, швидшими, ефективнішими та результативними як для фізичних осіб, так і для компаній, а отже і більш прибутковими.

Відповідаючи за поєднання потреб і пропозиції капіталу, банки відіграють надзвичайно важливу роль в економіці. Стабільність банківської системи є необхідною умовою ефективної фінансової системи та досягнення економічного зростання. Зокрема, прибутковість є одним із ключових факторів забезпечення стабільності банківської системи. Маючи хорошу прибутковість, банк може приносити користь своїм власним акціонерам і продовжувати бути каналом надходження капіталу для підтримки інших інвестицій окремих осіб та організацій, сприяючи таким чином розвитку всієї економіки. Навпаки, за поганих фінансових результатів банки можуть зіткнутися з банкрутством,

створюючи/сприяючи загостренню фінансової кризи, що може привезти до тяжких наслідків для країни.

Банки є двигуном зростання в економіці завдяки своїй позиції в фінансовому секторі, надаючи кошти тим, хто їх потребує для інвестиційних цілей, від тих, хто має їх надлишок. Як фінансові посередники банки в процесі своєї діяльності стикаються з проблемами отримання достатнього доходу та утримання його на постійному рівні, а також при цьому задовольнити всі зацікавлені сторони, які приймають участь у фінансовій діяльності комерційних банків і тому дослідження їх прибутковості є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прибутковість банків становить інтерес для керівництва банку, фінансових посередників та науковців. Цей інтерес обумовлений посиленням консолідації в банківському секторі, змінами у виробничих технологіях, а також скасуванням кордонів як географічно, так і по відношенню до відповідних фінансових продуктів і галузей. У результаті, дослідження прибутковості банків є предметом вивчення багатьох дослідників. Проблемою формування фінансових ресурсів комерційних банків, пошуком шляхів збільшення їх прибутковості присвятили свої праці українські вчені. Зокрема, це праці С. Борисової [1], О. Добровольської [2-4], Г. Забчук [5], Н. Маслак та О. Криклій [7], С. Халатур [10; 11] та ін. І хоча дана тема все ще залишається досить актуальною та досить досліджуваною, все ще залишається проблематичним питання щодо тенденцій прибутковості та визначення факторів, що впливають на прибутковість банків.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження як з боку теорії, так і зі сторони практики можливих шляхів щодо збільшення прибутковості комерційного банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прибутковість комерційних банків досягається шляхом максимізації доходу та мінімізації витрат. В економічній теорії говориться, що в ситуації ідеальної конкуренції максимізація прибутку еквівалентна мінімізації витрат [1]. Однак на практиці максимізація

прибутку та/або мінімізація витрат спостерігається не обов'язково. Звичайно, екзогенні фактори, такі як фінансові кризи або економічні потрясіння, можуть спричинити негативні результати. Але такі фактори не мають однакового впливу як на мінімізацію витрат, так і на максимізацію прибутку.

У практиці функціонування банку використовують кілька показників прибутку. Центральне місце займає валовий прибуток, що характеризує ефективність діяльності кредитної установи. Валовий прибуток або збиток є різницею між сумою валового доходу і сумою витрат, що відносяться на витрати банку [2]. Також цей прибуток (збиток) прийнято називати балансовим.

Валовий прибуток банку поділяється на такі види:

- операційний прибуток, що визначається як різниця між сумою операційних доходів та витрат;
- відсотковий прибуток, який визначається як перевищення отриманих банком процентних доходів над процентними витратами;
- комісійний прибуток, що визначається як перевищення комісійних доходів над комісійними витратами;
- прибуток від операцій на фінансових ринках, що визначається як різниця між доходами та витратами від цих операцій.

Важливим показником, що характеризує фінансовий результат, є чистий прибуток комерційного банку, тобто прибуток, що залишається у розпорядженні банку, що є кінцевим фінансовим результатом його діяльності, тобто залишок доходів банку після покриття всіх витрат, пов'язаних з банківською діяльністю, сплатою податків та відрахувань до різних фондів [9-11].

Останнім часом комерційні банки вдаються до нетрадиційних банківських операцій, які є досить прибутковими, але водночас припускають великий ризик. Ця тенденція є частиною проблеми існуючої нині у банківському секторі. У зв'язку з тим, що сучасні банки беруть активну участь в операціях на фінансових ринках, отримуючи при цьому великий прибуток, але такі операції можуть бути досить ризиковими. Більшість активів банку зазвичай

складається з позик та інших кредитних ризиків, тоді як більшість зобов'язань складається з депозитів до запитання та інших короткострокових зобов'язань. Крім того, багато банків піддаються значним кредитним ризикам, пов'язаним із кредитними лініями та зобов'язаннями, які безпосередньо не відображені в балансі. Як наслідок, основними ризиками, з якими зазвичай стикаються банки, є кредитні ризики, пов'язані з їх кредитною діяльністю, і ризик фінансової ліквідності, пов'язаний зі структурою їхніх балансів, які часто містять значні суми короткострокових зобов'язань і відносно неліквідних активів. Основними ризиками, з якими стикаються банки, що займаються продажем цінних паперів, є ринковий ризик і ризик ліквідності, пов'язаний із змінами цін на їхні власні позиції щодо цінних паперів та застави, яку вони отримали або надали.

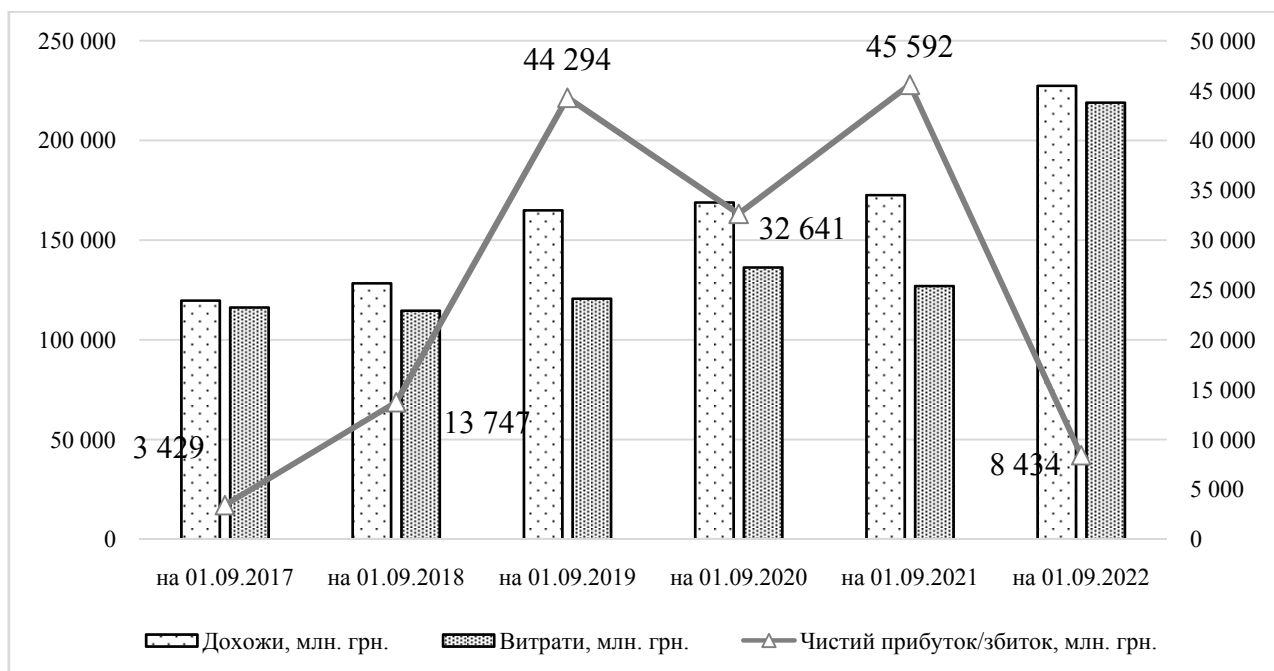
Взагалі можна виокремити чотири проблеми, які можуть впливати на максимізацію прибутку:

- 1) роль диверсифікації та ризик-менеджмент;
- 2) непорозуміння між акціонерами та керівництвом банку;
- 3) конкурентне середовище;
- 4) неефективне використання фінансових ресурсів банку.

Отже, прибуток банку піддається впливу широкого спектру різних чинників, як зовнішніх, так і внутрішніх. Керівництво комерційного банку має враховувати всі ці фактори та сформувати таку політику, щоб за підсумками її реалізації активізувати фактори, що збільшують прибуток.

Постійний розвиток банківської системи пов'язаний безпосередньо з економічними, політичними та соціальними умовами, що швидко змінюються, з еволюціонуванням функцій грошових коштів, а також із зовнішньоекономічними зв'язками між державами. Початок 2020 р. ознаменувався тим, що в повсякденне життя втрутилася пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, яка вплинула на всю економіку країни, а початок 2022 р. – військовою агресією. Банківський сектор України в цілому виявився більш стійким у порівнянні з кризами 2008-2009 та 2014-2015рр. Цьому сприяла, зокрема реалізація Національним банком України

стабілізаційної політики [6]. На рис. 1 представлено динаміку чистого прибутку банківського сектора за січень-серпень 2017-2022 рр.

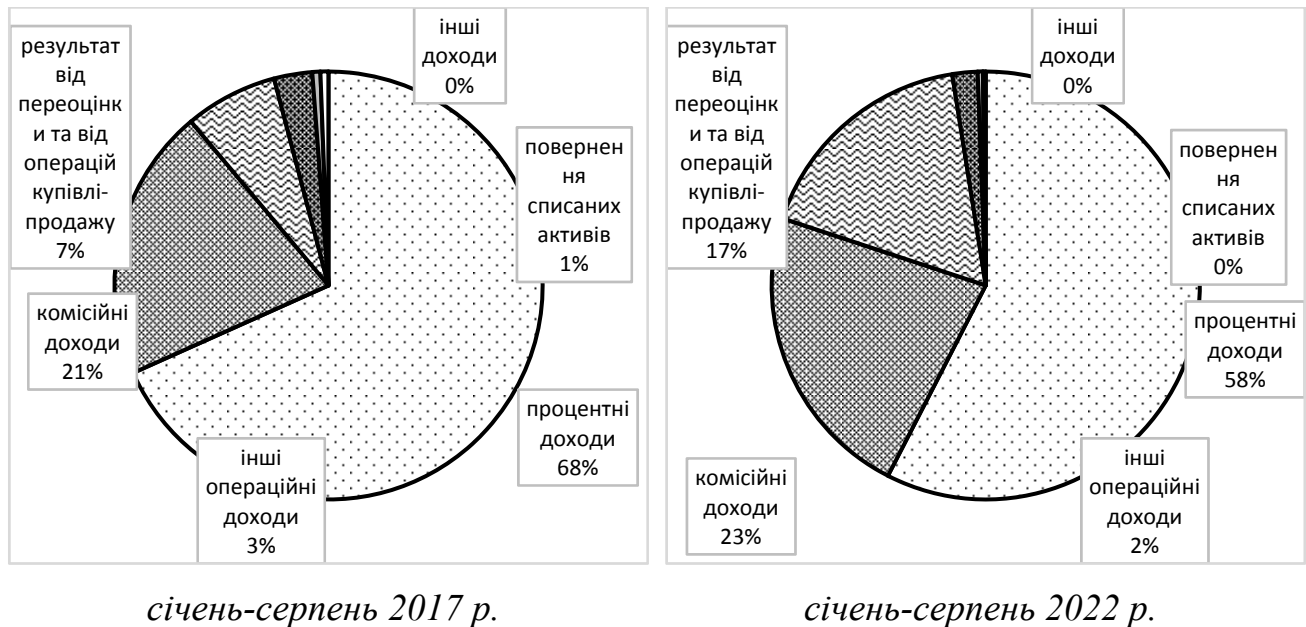
Рис. 1. Доходи і витрати банків України за січень-серпень 2017-2022 рр.

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [8].

Як бачимо в 2019-2021 рр. банки України отримали значний чистий прибуток, про що говорить дієва стабілізаційна політика Центрального банку України. Але в 2022 році чистий прибуток станом на 1 вересня становить лише 8434 млн. грн., на що вплинула військова агресія проти нашої держави. Багато банків збанкрутувало, або знаходяться на межі банкрутства. Так на 1 жовтня 2017 року банківська система України налічувала 9844 структурних підрозділи, а на 1 жовтня 2022 р. лише 5516 структурних підрозділи, тобто прослідковується скорочення структурних підрозділів комерційних банків майже вдвічі.

Порівняння структури доходів за січень-серпень 2017 р. та січень-серпень 2022 р. вказує на зменшення питомої ваги в доходах частки процентних доходів, результат від переоцінки та від операцій купівлі-продажу, інших доходів від операційної діяльності, інших доходів та повернення списаних

активів на 10,8%, 1,0% 0,2% та 0,4% відповідно. А от комісійні доходи та результат від переоцінки та від операцій купівлі-продажу в січні-серпня 2022 р. порівняно з січнем-серпнем 2017 року збільшилися на 1,9% та 10,4% відповідно (рис. 2).

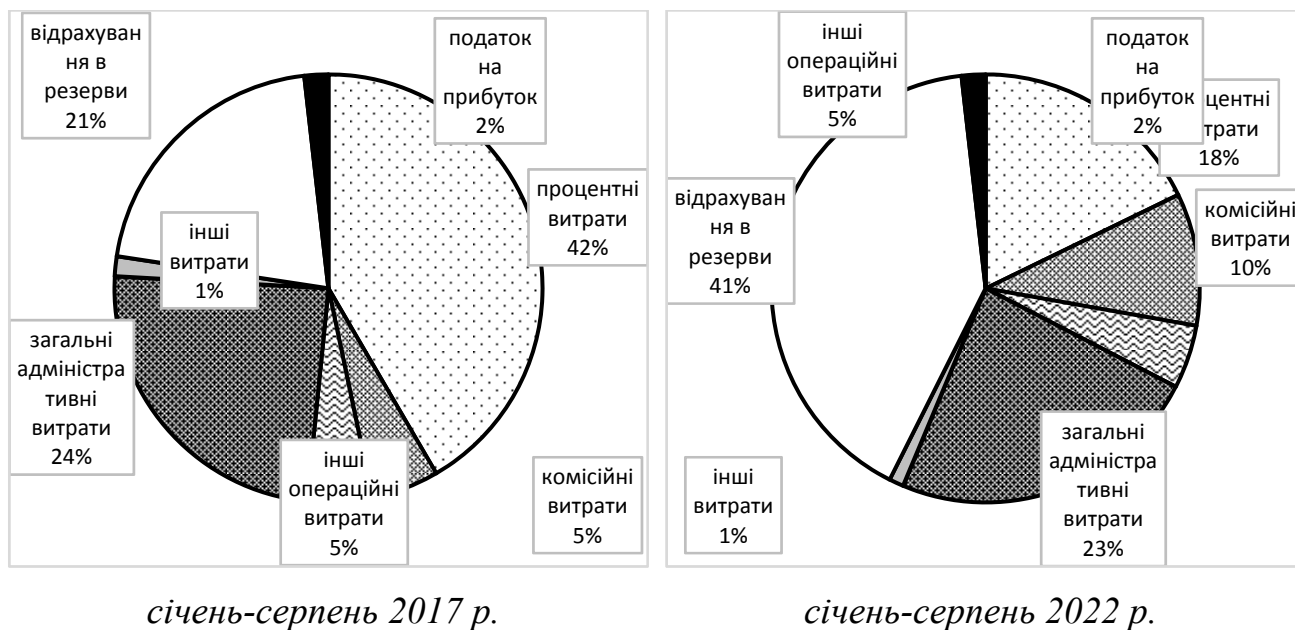

Рис. 2. Структура доходів банків України за січень-серпень 2017 р. та січень-серпень 2022 р.

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [8].

В цілому, можна зробити висновок, що структура доходів комерційних банків на протязі 2017-2022 рр. майже не змінилася. Незначне зменшення за окремими статтями надходжень компенсувалося збільшення за іншими. А от значення чистого прибутку показує ефективність та результативність діяльності банківської установи на протязі досліджуваного періоду. І хоча доходи комерційних банків станом на 1 вересня 2022 р. становили 227477 млн. грн., чистий прибуток за цей же період становив лише 8434 млн. грн., так як левову частку доходів становили видатки – 219043 млн. грн. (рис.1).

Рис. 3. Структура витрат банків України за січень-серпень 2017 р. та січень-серпень 2022 р.

Джерело: Систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [8]

Можливо одним із варіантів збільшення чистого прибутку стане скорочення видатків. Але порівняння витрат за січень-серпень 2017 р. та січень-серпень 2022 р. показує, що скорочення видатків по деяким статтям і так відбулося в 2022 р., але це ніяк не вплинуло на зміну чистого прибутку. Так процентні витрати скоротилися на 23,8 %, а інші операційні витрати, загальні адміністративні витрати та інші витрати скоротилися в січні-серпні 2022 р. порівняно з січнем-серпнем 2017 р. скоротилися на 0,1%, 0,6% та 0,4% відповідно. Але все ж є і тенденція до зростання видатків. Так комісійні видатки в січні-серпня 2022 р. зросли на 4,9% порівняно з аналогічним періодом 2017 р. Зросли також і відрахування в резерви на 20%. А от податок на прибуток залишився без змін (рис. 3). Взагалі, зростання відрахувань в резерви комерційними на 20% спричинене очікуванням можливих збитків від чинників, спричинених війною. «Загальне зниження бізнес-активності та падіння попиту на кредити й банківські послуги й надалі негативно впливатиме на прибутковість банків. Втрати від кредитного ризику очікувано зростатимуть

з огляду на поступовий вплив економічної кризи на діяльність позичальників» [8].

Досить актуальним на сьогодні є уміння ефективно управляти резервами комерційних банків. Управління резервами – це процес, який гарантує, що достатні активи банківського сектору є доступними та контрольованими для досягнення певних цілей. У цьому контексті суб'єкт управління резервами зазвичай несе відповідальність за управління резервами та пов'язаними з ними ризиками. Як правило, резерви зберігаються для підтримки низки цілей, зокрема для:

- підтримання довіри до монетарної політики НБУ;
- підтримання ліквідності грошової одиниці для протидії від потрясінь під час кризи або коли доступ до запозичень обмежується;
- забезпечення певного рівня впевненості ринків у тому, що банківський сектор може виконати свої зобов'язання;
- підтримання резерву на випадок національних катастроф або надзвичайних ситуацій.

Акціонери збалансовують свої прагнення максимізувати очікуваний прибуток і мінімізувати витрати з рівнем ризику, який вони готові прийняти. Якщо абстрагуватися від спекулятивних мотивів, то вважається, що акціонери байдужі до розподілу прибутку, отримуючи прибуток від своїх інвестицій у банківський сектор або через підвищення курсу акцій банку, або через отримані дивіденди [2-4]. В Україні є банки, які взагалі не схильні до ризику та недостатньо диверсифіковані. Такі банки мають різні переваги, уникають можливостей високого ризику та високого прибутку та оптимізуються для досягнення зовсім іншого максимального прибутку.

Окремий комерційний банк може надавати банківські послуги з нижчими витратами та з вищим прибутком, ніж інші банки, ефективно використовуючи свої ресурси та перетворюючи їх на результати більш дешевим способом. У довгостроковій перспективі кожен банк має працювати ефективно, щоб вижити, тому що, незважаючи на важливість показників прибутку, найчастіше

вони не завжди дають повне уявлення про рівень ефективності діяльності банку.

Завершальним етапом аналізу прибутковості кредитної установи є розрахунок їхньої рентабельності. Загальний економічний сенс показників рентабельності у тому, що вони доводять прибуток, отриманий банком із кожної витраченої гривні. Ефективність діяльності кредитної установи відіграє важливу роль як і для отримання прибутку, так і щодо забезпечення безперебійної роботи всієї банківської системи. І саме вимірювання ефективності і результативності роботи комерційного банку і буде запорукою максимізації його прибутку.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Відповідаючи за поєднання потреб і пропозиції капіталу, банки відіграють надзвичайно важливу роль в економіці. Тому стабільність банківської системи є необхідною умовою ефективної фінансової системи та досягнення економічного зростання. Зокрема, прибутковість є одним із ключових факторів забезпечення стабільності банківської системи. Маючи хорошу прибутковість, банк може приносити користь своїм власним акціонерам і продовжувати бути каналом надходження капіталу для підтримки інших інвестицій окремих осіб та організацій, сприяючи таким чином розвитку всієї економіки. Навпаки, за поганих фінансових результатів банки можуть зіткнутися з банкрутством, створюючи/сприяючи загостренню фінансової кризи, що призведе до тяжких наслідків для країни.

Тому зацікавленість в управлінні прибутковістю банків завжди хвилює керівників банків, інвесторів, вкладників та уряд. Було проведено дослідження прибутковості та факторів, що впливають на прибутковість зареєстрованих комерційних банків України. Банки повинні продовжувати впроваджувати інновації та використовувати переваги технологій, щоб сприяти підвищенню ефективності та результативності їх діяльності.

Література

1. Борисова С.Є. Швецова І.В. Шляхи підвищення прибутковості комерційного банку. *Науковий вісник ДГМА*. 2016. № 2. С.144-148.
2. Добровольська О. В., Острінна О. П., Лопаткіна А. О. Аналіз сучасного стану активів та пасивів комерційного банку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Економічні науки. 2017. Вип. 27(3). С. 28-32.
3. Добровольська, О. В., Качула, С. В., Льовкіна, А. С. (2022). Фінансовий менеджмент кредитного ризику як запорука безпеки кредитної діяльності банку. *Ефективна економіка*. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=10005>
4. Добровольська, О. В., Качула, С. В., Письменников, О. В. Економічний зміст, види та місце депозитних зобов'язань в структурі пасивних операцій комерційних банків. Облікова, фінансова та управлінська діяльність підприємств в умовах нестійкої економіки: кол. моногр. / за заг. ред. І. П. Приходька; ДДАЕУ. Дніпро: Пороги, 2020. С. 162-174. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/5255>
5. Забчук Г. Посткризове відновлення ефективності банківської системи України. *Економічний аналіз*. 2019. Том 29. № 2. С. 24-32.
6. Качула С.В. Державна фінансова політика соціального розвитку: монографія; Київ : КНТЕУ, 2019. 423 с.
7. Маслак Н.Г., Криклій О.А. Управління прибутком банку: монографія. Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ". 2008. 136 с.
8. Національний банк України: офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 19.10.2022).
9. Kachula S., Zhytar M., Sidelnykova L., Perchuk O., Novosolova O. (2022). The Relationship between Economic Growth and Banking Sector Development in Ukraine. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2022.Vol. 19. PP. 222-230
10. Khalatur S., Zhylenko K., Masiuk Y., Velychko L., Kravchenko M. (2018). Assessment of bank lending diversification in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 13(3). PP. 141-150.
11. Khalatur S., Velychko L., Pavlenko O., Karamushka O., Huba M. (2021). A model for analyzing the financial stability of banks in the VUCA-world conditions. *Banks and Bank Systems*. 16(1). PP. 182-194.

References

1. Borysova, S.Ye. and Shvetsova, I.V. (2016), “Shliakhy pidvyschennia prybutkovosti komertsijnoho banku”, *Naukovyj visnyk DHMA*, vol. 2, pp.144-148.
2. Dobrovolska, O. V., Ostrinina, O. P. and Lopatkina, A. O. (2017), “Analysis of the current state of assets and liabilities of a commercial bank”, *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, vol. 27(3), pp.28-32.
3. Dobrovolska, O. V., Kachula, S. V. and L'ovkina, A. S. (2022), “Financial management of credit risk as a guarantee of security of the bank's credit activity”, *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10005>
4. Dobrovolska, O. V., Kachula, S. V. and Pysmennykov, O. V. (2020), Economic content, types and place of deposit liabilities in the structure of passive operations of commercial banks [*Oblikova, finansova ta upravlins'ka diial'nist' pidpriemstv v umovakh nestijkoi ekonomiky*], DDAEU. Porohy, Dnipro, Ukraine, pp. 162-174.
5. Zabchuk, H. (2019), “Post-crisis restoration of the efficiency of the banking system of Ukraine”, *Ekonomichnyj analiz*, vol. 29, no. 2, pp. 24-32.
6. Kachula, S.V. (2019), Derzhavna finansova polityka sotsial'noho rozvytku [State financial policy of social development], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
7. Maslak, N.H. and Kryklii, O.A. (2008). Upravlinnia prybutkom banku [Bank profit management], DVNZ "UABS NBU", Sumy, Ukraine.
8. National Bank of Ukraine (2022), [Online], available at: <https://bank.gov.ua/> (Accessed 18 October 2022).
9. Kachula, S., Zhytar, M., Sidelnykova, L., Perchuk, O. and Novosolova, O. (2022), “The Relationship between Economic Growth and Banking Sector Development in Ukraine”, *WSEAS Transactions on Business and Economics*, Vol. 19, pp. 222-230, available at: <https://wseas.com/journals/articles.php?id=1456> (Accessed 18 Oct 2022).
10. Khalatur, S., Zhylenko, K., Masiuk, Y., Velychko, L. and Kravchenko, M. (2018), “Assessment of bank lending diversification in Ukraine”, *Banks and Bank Systems*, vol. 13(3), pp. 141-150. doi:10.21511/bbs.13(3).2018.14
11. Khalatur, S., Velychko, L., Pavlenko, O., Karamushka, O., Huba, M. (2021), “A model for analyzing the financial stability of banks in the VUCA-world conditions”, *Banks and Bank Systems*, vol. 16(1), pp. 182-194. [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16\(1\).2021.16](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.16(1).2021.16)

Стаття надійшла до редакції 20.10.2022 р.